

LIETUVOS ISTORIJOS INSTITUTAS

LIETUVOS
ISTORIJOS
METRAŠTIS

2007 metai

1

LITHUANIAN INSTITUTE OF HISTORY

THE YEAR-BOOK
OF LITHUANIAN
HISTORY

2007

1

VILNIUS 2008

LITAUISCHES INSTITUT FÜR GESCHICHTE

JAHRBUCH
FÜR LITAUISCHE
GESCHICHTE

2007

1

VILNIUS 2008

UDK 947.45

Li 237

Redakcinė kolegija:

Egidijus ALEKSANDRAVIČIUS

Vytauto Didžiojo universitetas

Alfonsas EIDINTAS

Vilniaus universitetas

Jan JURKIEWICZ

Adomo Mickevičiaus universitetas Poznanėje

Zigmantas KIAUPA (pirmininkas)

Lietuvos istorijos institutas

Česlovas LAURINAVIČIUS

Lietuvos istorijos institutas

Ingė LUKŠAITĖ

Lietuvos istorijos institutas

Bronius MAKASKAS

Lenkijos MA Istorijos institutas

Jolita MULEVIČIŪTĖ

Kultūros, filosofijos ir meno institutas

Rimvydas PETRAUSKAS

Vilniaus universitetas

Edmundas RIMŠA

Lietuvos istorijos institutas

Vladas SIRUTAVIČIUS

Lietuvos istorijos institutas

Saulius SUŽIEDĖLIS

Milersvilio universitetas

Joachim TAUBER

Nordost-Institut Liuneburge

Agnius URBANAVIČIUS (sekretorius)

Lietuvos istorijos institutas

Šio žurnalo straipsnių pavadinimai ir santraukos cituojami duomenų bazėse:

Articles appearing in this journal are abstracted and indexed in:

HISTORICAL ABSTRACTS. AMERICA: HISTORY AND LIFE.

EBSCO PUBLISHING

ISSN 0202-3342

© Lietuvos istorijos institutas, 2008

© Straipsnių autoriai, 2008

IEVA Š E N A V I Č I E N Ė

POLITINĖS BAUSMĖS KATALIKŲ DVASININKIJAI PATRIOTINIO SĄJŪDŽIO METAIS (1861–1862)

Ivadas. Vilniaus ir Žemaičių vyskupijų katalikų dvasininkų, rusų valdžios nu-
baustų patriotinio sąjūdžio (1861–1862) metais, statistika ir jiems taikytų bausmių
pobūdis istoriografijoje nebuvo tyrinėjamas. Skelbtos medžiagos, galinčios padėti
nušviesti šį klausimą, taip pat negausu, tai daugiau ryškesnių politinių incidentų ap-
rašymai. Tokios informacijos pateikia Vaclovas Biržiška, Antanas Alekna, Vytautas
Merkys, Dovydas Fainhauzas ir kiti¹. Kai kurie 1861–1915 m. represuoti Lenkijos,
Lietuvos ir Baltarusijos kunigai, užfiksuoti rusų valdžios liudijimuose, konsistorijų,
vienuolijų bei privačiuose archyvuose, yra nurodyti 1933–1939 m. Pavelo Kubickio
parengtame veikale². Už patriotinę veiklą ir manifestacijas baustų dvasininkų skaičių
apibendrinančioje lentelėje, kuri apima Vilniaus, Gardino, Kauno, Minsko gubernijas,
minimi 33 kunigai, iš jų 2 bausti 1861–1862 m., likusieji – 1863–1866 m. Tokia
statistika nėra teisinga, antra vertus, ja remiamasi istoriografijoje³.

¹ V. B i r ž i š k a, *Aleksandrynas: senųjų lietuvių rašytojų, rašiusių prieš 1865 m., biografijos, bibliografijos ir biobibliografijos*, t. 3, Chicago, 1965; 2 (fotografuotas) leidimas, Vilnius, 1990; A. A l e k n a, *Žemaičių vyskupas Motiejus Valančius*, Klaipėda, 1922; 2 leid., Čikaga, 1975; V. M e r k y s, *Motiejus Valančius: tarp katalikiškojo universalizmo ir tautiškumo*, Vilnius, 1999; D. F a j n h a u z, *1863. Litwa i Białoruś*, Warszawa, 1999 ir kt.

² *Bojownicy kapłani za sprawę Kościoła i ojczyzny w latach 1861–1915. Materjały z urzędowych świadectw władz rosyjskich, archiwów konsystorskich, zakonnych i prywatnych*, opracował P. Kubicki, cz. 1–3, Sandomierz, 1933–1939; min. veik., d. 2, t. 1–3 skirti Vilniaus generalgubernijai.

³ Antai P. Kubickio duomenis cituoja K. R. Jurgėla, rašydamas, kad „už politines 1861–1862 m. manifestacijas Lietuvoje nukentėjo 33 kunigai“ (K. R. J u r g ė l a, *Lietuvos sukilimas 1862–1864 metais*, Chicago, 1970, p. 573).

Nuo sąjūdžio nukentėjusių Lietuvos katalikų dvasininkų skaičių lyginti su atitinkamu Lenkijos dvasininkų skaičiumi galimybių taip pat nedaug. Šiek tiek informacijos suteikia Hannos Dylaĝowos monografija⁴, Augustavo (Seinų) vyskupijai skirti Stanisława Chankowskio, Witoldo Jemielity, Liublino ir Palenkės vyskupijoms – Eugeniuszo Niebelskio darbai⁵.

1863 m. sukilimo istoriografijoje, ypač lenkų, aptinkami du požiūriai į katalikų dvasininkiją patriotiniame sąjūdyje ir sukilime. Dalis tyrinėtojų (D. Fainhauzas, E. Jabłońska-Deptuła, M. Krajewskis, K. Lisas, E. Orzechowska, S. Łaniecas), remdamiesi tuo, kad, proporcingai imant pagal luomus, rusų valdžia dėl sukilimo nubaudė nemažai kunigų, daro išvadą, kad dvasininkai masiškai angažavosi sukilimui, kiti (M. Żywczyński, S. Kieniewiczus, H. Dylaĝowa, F. Stopniakas, E. Niebelskis) teigia, kad sukilimą parėmė nedidelė katalikų dvasininkijos dalis.

Šiame straipsnyje politinių bausmių, taikytų sąjūdžio dalyviams Vilniaus generalgubernijoje, kontekste atskleidžiamas bausmių katalikų dvasininkijai pobūdis. Pateikiama kunigų, dėl kurių lojalumo rusų valdžia atliko tyrimą ir skyrė bausmes, statistika. Vertinamas katalikų dvasininkijos ištraukimo į patriotinį sąjūdį Vilniaus ir Žemaičių vyskupijose mastas. Lietuvos situacija lyginama su Lenkijos karalyste.

Politinių bausmių sistema Vilniaus generalgubernijoje. Bendroji politinių bausmių sistema Vilniaus generalgubernijoje 1861–1862 m. patyrė esminių pokyčių, kuriuos lėmė aštrėjanti politinė situacija ir skirtingų valdžios sluoksnių požiūriai dėl priemonių jai stabilizuoti.

Po žmonių aukomis paženklintų Varšuvos įvykių 1861 m. pavasarį Rusijos imperijos Vakarų gubernijų bažnyčiose prasidėjusioms solidarumą demonstravusioms gedulo mišioms vietos administracija didesnės reikšmės nesuteikė. Tai rodo 1861 m. kovo 6 (18) d. Vilniaus generalgubernatoriaus Vladimiro Nazimovo prašymas carui, kad administracine tvarka politiškai nepatikimus bet kokių luomų asmenis kraštutiniu atveju kaip bauginantį pavyzdį kitiems kuriam laikui leistų ištremti į Oloneco ir Jaroslavljo gubernijas, ten paskiriant jiems policijos priežiūrą (tokią laikiną teisę generalgubernatoriui caras suteikė 1861 m. kovo 8 (20) d.)⁶. Administracine tvarka arba valdžios potvarkiu, o ne teismo nuosprendžiu skiriama bausmė reiškė, kad manifes-

⁴ H. Dylaĝowa, *Duchowieństwo katolickie wobec sprawy narodowej (1764–1864)*, Lublin, 1983.

⁵ E. Niebelski, *Duchowieństwo lubelskie i podlaskie w powstaniu 1863 roku i na zesłaniu w Rosji*, Lublin, 2002; S. Chankowski, *Powstanie styczniowe w Augustowskiem*, Warszawa, 1972; W. Jemielity, *Ksieża diecezji augustowskiej, cryli sejneńskiej, ukarani za udział w powstaniu styczniowym, Roczniki Teologiczno-Kanoniczne*, t. XXII (1975), z. 4: *Historia Kosciola*, s. 117–123.

⁶ Žandarų šefo raštai Nr. 28, 398 Vilniaus generalgubernatoriui, 1861 m. kovo 8 d.; kovo 15 d., *Lietuvos valstybės istorijos archyvas* (toliau – LVIA), f. 378, PS, 1861 m., b. 73a, l. 11; tie patys raštai: *Сборник документов музея Графа М. Н. Муравьева* (toliau – *Сборник документов...*), составитель А. Белецкий, т. 1, Вильна, 1906, с. 27, 29.

tacijų incidentai kvalifikuoti kaip mažareikšmė veika⁷, nekelianti grėsmės valstybės saugumui, t. y. kaip nusižengimas, susijęs su administracinių ar drausminio poveikio priemonių taikymu.

Tokią generalgubernatoriaus požiūrį į patriotinį sąjūdį 1861 m. pavasarį patvirtina ir kita aplinkybė. Dar 1856 m. gegužės 6 (18) d. caras buvo suteikęs V. Nazimovui teisę skirti tyrimą ir karo teismo procesą prasikaltusiems asmenims atkuriant viešąją tvarką. Galimybę pasinaudoti šia teise Vilniaus generalgubernatorius ėmė svarstyti tik sąjūdžio apogėjyje – po 1861 m. rugpjūčio 6 (18) d. Vilniaus Pohuliankos įvykių⁸.

Administracinės bausmės už dalyvavimą manifestacijose ar už kitą patriotinę veiką Vilniaus generalgubernijos gyventojams taikytos iki pat karo padėties įvedimo (1861 m. rugpjūčio mėn. 22 (rugsėjo 3) d.). Po antrųjų (kovo 27 (balandžio 8 d.)) Varšuvos demonstrantų žudynių Lietuvoje kilus politinio pobūdžio manifestacijoms ir bažnyčiose ėmus plisti patriotiniams giedojimams, juose dalyvavę asmenys pirmą kartą bausti pinigine bauda, antrąkart – trumpu areštu kalėjime ar areštinėje, trečiąkart – išsiuntimu iš miesto arba laikinu išsiuntimu į vidines gubernijas. Bausmes be oficialaus tyrimo, pagal vietos policijos pareigūnų liudijimą skirdavo Vilniaus generalgubernatorius⁹. Nusikaltusiems taip pat būdavo skiriama policijos priežiūra. Didesnių ir svarbesnių manifestacijų atveju prieš skiriant bausmes būdavo atliekamas nuodugnus, slaptas ar viešas, įvykių tyrimas, kurį vykdavo vietos valdžia arba Vilniaus generalgubernatoriaus nurodymu vietoje sudarytos ypatingosios tardymo komisijos, taip pat Vilniaus politinių reikalų tardymo komisija¹⁰. Tiriant įvykius, susijusius su katalikų dvasininkija, į tardymo komisijas būdavo įtraukiamas ir katalikų dvasininkijos atstovas.

Patriotiniam sąjūdžiui plečiantis, administracinių bausmių įvairovė didėjo. 1861 m. rugpjūčio 11 (23) d. Vilniaus generalgubernatorius liepė visus patriotiniuose giedojimuose dalyvavusius civilinės žinybos valdininkus tuoj pat atleisti iš tarnybos be prašymų, kad negalėtų įsidarbinti kitur, paskiriant jiems policijos priežiūrą. Giedotojų vadovus įsakytą areštuoti. Ilgesnį įkalinimą nurodė skirti valdininkijai (nuo 2 savaitių iki 1 mėn.), trumpesni – prastuomenei (nuo kelių dienų iki 2 savaitių)¹¹.

⁷ Asmens veika suprantama tiek asmens veikimas, tiek neveikimas (V. P i e s l i a k a s, *Mokymas apie nusikaltimą ir nusikaltimo sudėtį*, Vilnius, 1996, p. 78).

⁸ Vidaus reikalų ministro raštas Nr. 761 Vilniaus generalgubernatoriui, 1861 m. rugpjūčio 31 d., *Сборник документов...*, c. 141–142.

⁹ Kauno gubernatoriaus raštas Nr. 620 Vilniaus generalgubernatoriui, 1861 m. liepos 10 d., *LVIA*, f. 378, PS, 1861 m., b. 102, d. 1, l. 16–21; Vilniaus generalgubernatoriaus raštas Nr. 690 Kauno gubernatoriui, 1861 m. rugpjūčio 22 d., ten pat, l. 42.

¹⁰ Žr.: Vilniaus generalgubernatoriaus raštas Nr. 309 žandarų šefui, 1861 m. birželio 2 d., *Сборник документов...*, c. 50–53; Vilniaus generalgubernatoriaus raštas Nr. 517 Vilniaus politinių reikalų tardymo komisijai, 1861 m. liepos 24 d., ten pat, p. 81–82; Vilniaus generalgubernatoriaus raštas Nr. 15 Gardino gubernatoriui, 1861 m. liepos 12 d., ten pat, p. 73–74.

¹¹ Vilniaus generalgubernatoriaus raštai Nr. 527–529 Vilniaus, Gardino ir Kauno gubernatoriams, 1861 m. rugpjūčio 11 d., *LVIA*, f. 378, PS, 1861 m., b. 73a, l. 67.

Nepaisant administracijos pastangų, sąjūdžiui Vakarų gubernijose stiprėjant, į administracinių priemonių neveiksmingumą atkreipė dėmesį caro vyriausybė Peterburge. 1861 m. liepos mėn. pradžioje Jo Imperatoriškosios Didenybės asmeninės kanceliarijos III skyrius ir Vidaus reikalų ministerija politiškai nusikaltusių asmenų administracinį persekiojimą pasiūlė sustiprinti teisiniu¹². Teisinio statuso siūlymas reiškė, kad su patriotiniu sąjūdžiu susijusi veika imta kvalifikuoti kaip pavojinga imperijos vertybių sistemai, t. y. kaip baudžiamosios teisės dalykas – nusikaltimas.

Vyriausybės siūlymas liepos pabaigoje (n. s. – rugpjūčio pradžioje) buvo apsvartytas Ypatingajame komitete. Ypatingojo komiteto nutarimuose, paskelbtuose kaip jo 1861 m. rugpjūčio 3 (15) d. posėdžio memorandumas ir rugpjūčio 5 (17) d. pateiktuose tvirtinti carui¹³, bausmių sistema buvo sustiprinta laikiniais policijos teismais.

1861 m. rugpjūčio 9 (21) d. buvo paskelbtas Valdančiojo Senato įsakas su caro rugpjūčio 5 (17) d. patvirtintomis Ministrų Komiteto „Laikinosios padėties taisyklėmis apie Vakarų krašto policijos teismus, laikinai įsteigtus persekioti asmeninėmis ir piniginėmis nuobaudomis nusikaltusiuosius“¹⁴. Taisyklės apibrėžė policijos teismams priskirtinas politines bylas ir jų nagrinėjimą. Policijos teismai privalėjo tirti mažesnės svarbos patriotinius incidentus, susijusius su nusizengimais prieš valdymo tvarką. Tokiais nusizengimais buvo įvardyti vieši patriotinių jausmų demonstravimai: patriotiniai giedojimai, simbolinė apranga, piniginės rinkliavos be policijos leidimo, grasinimai nenorintiems dalyvauti manifestacijose, nepagarba drausminantiems pareigūnams. Nustatytos atitinkamos bausmės: 1) nusikaltusiems pirmą kartą – areštas nuo 3 dienų iki 2 savaičių ir piniginė bauda nuo 10 iki 200 sidabro rb; 2) nusikaltusiems antrą kartą – areštas iki 3 savaičių ir piniginė bauda nuo 20 iki 400 sidabro rb; 3) nusikaltusiems trečią kartą – areštas iki 1 mėnesio ir piniginė bauda nuo 40 iki 800

¹² Šios institucijos manė, kad kova su patriotiniu sąjūdžiu Vakarų gubernijose turi būti teisinė, vieša ir toli gražu ne administracinė. Skatino Vilniuje ir Kijeve įsteigti laikinuosius baudžiamuosius teismus, tirsiančius valstybinių nusikaltimų ir viešosios valdymo tvarkos pažeidimų bylas. Teismams siūlė suteikti Valdančiojo Senato departamento teises, jiems padaryti pavaldžias politinių reikalų tardymo komisijas. Politiškai nusikaltusių asmenų išsiuntimą iš Vakarų gubernijų administracine tvarka siūlyta pakeisti laikinu jų areštu Kijevo, Bobruisko, Vilniaus, Dinaburgo (Daugpilio) tvirtovėse pagal teismo nuosprendį (Vidaus reikalų ministerijos Vakarų krašto politinės padėties 1861–1862 m. apžvalga, *Сборник документов...*, c. 7–19; Vidaus reikalų ministerijos Vakarų gubernijų politinės padėties apžvalga, pristatyta Ypatingajam komitetui, 1861 m. liepos mėn., *Революционный подъем в Литве и Белоруссии в 1861–1862 гг.* (toliau – *Революционный подъем...*), Москва, 1964, c. 41–45).

¹³ Vidaus reikalų ministro raštas Nr. 522 Vilniaus generalgubernatoriui, 1861 m. rugpjūčio 5 d., *LVIA*, f. 378, PS, 1861 m., b. 73a, l. 32–35; Memorandumo išrašas: ten pat, l. 52–55; Ypatingojo komiteto pranešimas carui Aleksandrui II, 1861 m. rugpjūčio 3, *Революционный подъем...*, c. 51–54.

¹⁴ „Laikinosios padėties taisyklės apie Vakarų krašto policijos teismus, laikinai įsteigtus persekioti asmeninėmis ir piniginėmis nuobaudomis nusikaltusiuosius, paskelbtos Valdančiojo Senato įsake“, *Сборник документов...*, c. 106–110.

sidabro rb; 4) nusikaltusiems daugiau kartų bausmė didinama ta pačia tvarka. Už pareigūnų įžeidimą numatytos analogiškos, tik didesnės bausmės. Manifestacijų organizatoriai turėjo būti baudžiami griežčiausiai.

Laikinieji policijos teismai, įkurti gubernijų miestuose prie apskričių teismų, buvo pirmoji teismų instancija. Bylų, ateinančių iš policijos teismų, reviziją turėjo vykdyti antroji teismų instancija – laikinasis apeliacinis policijos teismas. Vilniaus generalgubernijos apeliacinis teismas turėjo būti įsteigtas Vilniuje.

1861 m. rugpjūčio 9 (21) d. pasirodė Valdančiojo Senato įsakas, generalgubernatoriams paskelbęs apie rugpjūčio 5 (17) d. caro suteiktą teisę savo teritorijose įvesti karinę padėtį¹⁵. Pagal įsaką visi gyventojai, kaltinami išdavyste, maištu, nepalikusimu karinei ir civilinei valdžiai ar raginantys kitus tai daryti, nors ir dėl to neramumų nekiltų, kaip ir prievartautojai, smurtautojai, žudikai, plėšikai, padegėjai, turėjo būti atiduodami karo teismui ir teisiami pagal karo lauko įstatymus.

Įsako nurodymai buvo įgyvendinti po to, kai 1861 m. rugpjūčio 22 (rugsėjo 3) d. Vilniaus, Gardino, Balstogės, Bielsko, Bresto miestuose su apskritimis ir Kauno gubernijoje (išskyrus Novoaleksandrovsko (Zarasų) apskritį) buvo paskelbta karo padėtis¹⁶. Karo padėties įstatymai įsigaliojo, kai informacija apie karo padėties paskelbimą 1861 m. rugpjūčio 25 (rugsėjo 6) d. buvo išspausdinta oficioze „Виленский вестник“. Tą pačią dieną pradėjo veikti policijos teismai¹⁷.

Karo padėtis kai kur po metų buvo atšaukta. Vilniuje ir jo apskrityje ji panaikinta 1862 m. rugsėjo 28 (spalio 10) d., Gardine, Bielske ir Breste su apskritimis (išskyrus Balstogę su apskritimi) – 1862 m. spalio 16 (28) d. Kauno gubernijoje nebuvo panaikinta. Karo padėtis vėl buvo atnaujinta prasidėjus sukilimui 1863 m. sausio 17 (29) d. Rusijos imperijos apskrityse, esančiose pasienyje su Lenkijos karalyste: Gardino, Bielsko, Bresto, Sokulkos, Trakų, sausio 29 (vasario 10 d.) – Švenčionių apskrityje. Visoje Vilniaus ir Gardino gubernijų teritorijoje karo padėtis buvo paskelbta

¹⁵ Caro įsakas iš Valdančiojo Senato Gardino gubernatoriui, 1861 m. rugpjūčio 9 d., ten pat, p. 110–111.

¹⁶ 1861 m. spalio 25 d. vidaus reikalų ministras pranešė Vilniaus generalgubernatoriui, kad caras suteikė teisę taikyti kai kurias karo padėties priemones, numatytas 1861 m. rugpjūčio 9 d. Valdančiojo Senato įsake, taip pat ir tų vietovių, kuriose neįvesta karo padėtis, gyventojams (Vidaus reikalų ministro raštas Nr. 1163 Vilniaus generalgubernatoriui, 1861 m. spalio 25 d., *Сборник документов...*, c. 183–184).

¹⁷ 1861 m. rugpjūčio 25 d. vidaus reikalų ministro potvarkiu Vilniuje ir Kaune buvo įsteigti laikinieji policijos teismai, Vilniuje – laikinasis apeliacinis policijos teismas (Vidaus reikalų ministro raštas Nr. 933 Vilniaus generalgubernatoriui, 1861 m. rugpjūčio 29 d., *LVA*, f. 378, PS, 1861 m., b. 73a, l. 137; Vilniaus gubernatoriaus raštas Nr. 4640 Vilniaus generalgubernatoriui, 1861 m. rugpjūčio 29 d., ten pat, b. 163, d. 2, l. 24; Vilniaus generalgubernatoriaus raštas Nr. 7460 Valdančiajam Senatui, 1861 m. rugsėjo 2 d., *Сборник документов...*, c. 151).

1863 m. vasario 4 (16) d., o 1863 m. kovo 5 (17) d. – ir Kauno gubernijos Novoaleksandrovsko (Zarasų) apskrityje¹⁸.

Vadovaudamasis 1861 m. rugpjūčio 9 (21) d. Valdančiojo Senato įsaku, 1861 m. rugsėjo 1 (13) d. Vilniaus generalgubernatorius išleido potvarkį, kad visi manifestuotojai, kurie bus pastebėti po to, kai gyventojams bus paskelbti su karo padėtimi susiję vyriausybės potvarkiai ir administracijos perspėjimai, būtų perduodami policijos teismui¹⁹. Policijos teismas turėjo nustatyti tokių asmenų kaltę ir skirti atitinkamą bausmę (įkalinimą, piniginę baudą), jo sprendimus vykdė policija.

Policijos teismams dirbant neefektyviai, 1861 m. pabaigoje gubernatoriai kreipėsi į generalgubernatorių ir vidaus reikalų ministrą prašydami didesnio savarankiškumo. Prašė suteikti jiems teisę nusikaltusius asmenis šalinti iš tarnybos, areštuoti, tremti. Pakartotinai pastebėtus bažnyčiose manifestuotojus bausti tremtimi be teismo: taip pat ir moteris tremti į vidines gubernijas vien paliudijus vietos policininkui. Jų manymu, greitesni ir ryžtingesni veiksmai galėjo padėti užgniaužti neramumus vos jiems kilus²⁰.

Pagal „Laikinosios padėties taisyklės“, esant karo padėčiai, už svarbesnius nusikaltimus, sukeliančius didesnę politinę pavojų, kaltininkai turėjo atsakyti pagal baudžiamuosius įstatymus. Nusizengimus prieš valdymo tvarką, peržengusius administracijos ar policijos teismų kompetenciją, tyrė ypatingosios tardymo komisijos ir Vilniaus politinių reikalų tardymo komisija.

Ypatingosios tardymo komisijos vykdavo formalų tyrimą, paremtą vizualia medžiaga ir pirmine įtariamųjų bei liudytojų apklausa. Jų tyrimo medžiaga su pirmine nusikaltimo kvalifikacija būdavo perduodama Vilniaus politinių reikalų tardymo komisijai, kuri pateikdavo kaltinimą, išskeldavo baudžiamąją bylą ir pradėdavo jos tyrimą. Tyrimas būdavo vykdomas areštavus kaltinamus manifestacijos organizavimu asmenis. Kai asmenų kaltė būdavo įrodoma, iš Vilniaus politinių reikalų tardymo komisijos bylas perimdavo karo teismo komisija, kuri nagrinėdavo jas pagal karo lauko baudžiamąjį statutą. Karo teismo komisija priimdavo nuosprendį pagal karo lauko įstatymus. Karo teismo nuosprendį tvirtinti ir duoti įsakymą jį vykdyti privalėdavo Vilniaus generalgubernatorius, išskyrus tuos atvejus, kai nusikaltimas būdavo padarytas prieš paskelbiant karo padėtį²¹. 1861 m. rugpjūčio 31 (rugsėjo 12) d. V. Nazimovui buvo

¹⁸ Žr.: byla apie karo padėties paskelbimą Vilniaus generalgubernijos vietovėse, *LVI*A, f. 378, PS, 1861 m., b. 163, d. 1; Caro įsakas Nr. 4508 iš Valdančiojo Senato Vilniaus generalgubernatoriui apie karo padėties paskelbimą, 1863 m. sausio 17 d., ten pat, b. 73r, l. 2.

¹⁹ Vilniaus generalgubernatoriaus raštas Nr. 740–742 Vilniaus, Gardino, Kauno gubernatoriams, 1861 m. rugsėjo 1 d., ten pat, b. 73r, l. 149.

²⁰ Kauno gubernatoriaus raštas Nr. 1425 vidaus reikalų ministrui, 1861 m. spalio 28 d., ten pat, b. 43a, l. 11.

²¹ Karo ministro telegrafinė depeša Nr. 205, 1861, ten pat, b. 163, d. 1, l. 6.

perduotas caro įsakas, kad asmenys, savo elgesiu išprovokavę karo padėties paskelbimą, būtų perduodami karo teismui ir baudžiami pagal karo lauko įstatymus, nuosprendį vykdant nedelsiant²².

Kaip rodo šaltiniai, susiję su dvasininkija, jei didesnio masto ir svarbesnės visuomeninės reikšmės (Kauno, Skirsnemunės, Gardino ir kt.) politinis religinis incidentas būdavo įvykęs prieš pasirodant „Laikinosios padėties taisyklėms“ ir 1861 m. rugpjūčio 11 (23) d. Vilniaus generalgubernatoriaus nurodymui gubernatoriams dėl nepaprastųjų priemonių kovojant su patriotiniu sąjūdžiu²³, jis esant karo padėčiai būdavo tiriamas baudžiamiesiems nusikaltimams taikoma tvarka²⁴. Kaltę įrodžius, bausmės skirdavo karo teismas. Mažesnės politinės reikšmės dvasininkijos nusikaltimai nagrinėti administracine tvarka, o bausmę paskirdavo Vilniaus generalgubernatorius. Kokiu būdu turi būti nubaustas dvasininkas, išskyrus tremties, įkalinimo atvejus ir policijos priežiūrą, jis nurodydavo dvasinei vadovybei.

Pavienių dvasininkų politinių akibrokštų tyrimą, ypač nesant karo padėties, rusų valdžia pavesdavo vyskupams, prašydama reikalą ištirti ir kunigus nubausti. Tada incidentus tirdavo vyskupo sudarytos dvasininkų komisijos, po kurių išvadų vyskupas skirdavo bausmę.

Pasitaikydavo, kad vyskupas, dvasininko kaltės neradęs, atsisakydavo jį bausti arba, užbėgdamas valdžiai už akių, pirmas pradėdavo įvykių tyrimą, bandydamas apsaugoti nuo represijų. Tačiau vyskupų pastangos nebuvo veiksmingos. Tokius dvasininkus administracine tvarka nubaudė Vilniaus generalgubernatorius įvedus karo padėtį.

Dvasininkijos represijos Lenkijoje mus domina tiek, kiek leidžia palyginti jų mastą su Vilniaus generalgubernija. Duomenų apie jas yra iš Palenkės, Liublino, Augustavo (Seinų) vyskupijų. Pagal Liublino ir Palenkės vyskupijų dvasininkiją 1863 m. sukilime tyrinėjusį E. Niebelskį, čia patriotinio sąjūdžio metais į manifestacijas aktyviai įsijungė apie 8% (kitoje vietoje – apie 13%) dvasininkų²⁵. Faktinės dvasininkijos paramos sąjūdžiui mastą atskleidė 1862 m. pabaigoje įvykę vyskupijų dvasininkijos suvažiavimai, kuriuose buvo įkurtos dvasininkijos revoliucinės organizacijos, pripažinusios Varšuvos centrinio tautinio komiteto valdžią. Pagal H. Dylağową, šias orga-

²² Vilniaus generalgubernatoriaus raštas Nr. 635 Vilniaus komendantui, 1861 m. rugsėjo 4 d., ten pat, l. 21; Vidaus reikalų ministro raštas Nr. 761 Vilniaus generalgubernatoriui, 1861 m. rugpjūčio 31 d., *Сборник документов...*, c. 141–142.

²³ Žr.: I. Š e n a v i č i e n ė, Lietuva 1861–1862 m.: civilinės ir dvasinės valdžios potvarkiai dėl dvasininkijos politinės laikysenos ir policijos elgesio bažnyčiose, *Lietuvos istorijos metraštis. 2006 metai*, 1, Vilnius, 2007, p. 77–78.

²⁴ Vilniaus generalgubernatoriaus raštas (be nr.) žandarų šefui, 1862 m. sausio 26 d., *LVIA*, f. 378, PS, 1861 m., b. 11, l. 105–131.

²⁵ Žr.: E. N i e b e l s k i, min. veik., p. 94–127, 410.

nizacijas parėmė mažiau nei 10% Lenkijos karalystės dvasininkų²⁶. E. Niebelskio duomenimis, 65 Liublino ir Palenkės vyskupijų dvasininkai 1861–1862 m. taip pat veikė pogrindžio (kspiraciniuose) rateliuose²⁷.

Dvasininkijos represijos, tiesa, negausios Lenkijoje, kitaip nei Lietuvoje, prasidėjo 1861 m. vasarą, dar prieš paskelbiant karo padėtį. Liublino ir Palenkės vyskupijose 4 kunigai, savo pamokslais pasmerkę Varšuvos demonstrantų žudynes ar raginę tikinčiuosius sukilti, buvo atiduoti policijos priežiūrai, 2 ištremti į europinę Rusiją²⁸. Augustavo (Seinų) vyskupijoje – 8 ištremti, 1 areštuotas, 1 baustas administracine bauda²⁹. Didesnį mastą dvasininkijos represijos įgavo 1861 m. spalio 2 (14) d. Lenkijos karalystėje paskelbus karo padėtį.

Lenkijos karalystės Liublino ir Palenkės vyskupijose 1861–1862 m. į valdžios akiratį už manifestacijas buvo patekę 66 dvasininkai, iš jų baumės išvengė 38 dvasininkai. Iš viso buvo nubausti 28 asmenys: skirtos piniginės baudos, jie perkelti į kitą parapiją, įkalinti ar ištremti, paskirta policijos, dvasinės vadovybės priežiūra, buvo priversti bėgti iš šalies³⁰. Visoje Lenkijos karalystėje, H. Dylągowos duomenimis, už manifestacijas buvo nubausta apie 150 dvasininkų (apie 4%)³¹.

Lenkijoje išnykus manifestacijoms, baigėsi ir represijos. 1862 m. balandžio 17 (29) d. caro malone dalis ištremtųjų dvasininkų gražinti atgal³². Represijos atsinaujino, kai 1862 m. pabaigoje buvo susektas dvasininkijos revoliucinių organizacijų tinklas. Jos taip pat palietė ir kai kuriuos kspiraciniuose rateliuose veikusius dvasininkus. Apibendrinančių statistinių duomenų apie tokias represijas autoriai nepateikia.

Dvasininkijos represijos Vilniaus generalgubernijoje. Policija nuolat kaupė medžiagą apie katalikų dvasininkus, kaip ideologiškai pavojingus Rusijos imperijai asmenis. Vilniaus generalgubernatoriaus kanceliarijos fondo, o ir kitų fondų analizė šiuo metu leidžia teigti, kad 1861–1862 m. Vilniaus ir Žemaičių vyskupijose dėl politinio lojalumo buvo pradėtas tyrimas prieš 47 dvasininkus (28 iš Vilniaus vyskupijos, 19 iš Žemaičių vyskupijos), iš jų 17 nutrauktas neradus kaltės arba dėl kaltinamųjų

²⁶ H. Dylągowa, min. veik., p. 144. Panašiai mano ir S. Kieniewicz (S. Kieniewicz, *Powstanie styczniowe*, Warszawa, 1972, s. 318).

²⁷ E. Niebelski, min. veik., p. 219, 409–413.

²⁸ Karo padėtis Lenkijos karalystėje Augustavo, Radomo, Liublino, Varšuvos, Plocko gubernijose buvo panaikinta 1862 m. rugpjūčio 27 (rugsėjo 8), rugsėjo 29 (spalio 11) ir gruodžio 5 (17) d. Prasidėjus sukilimui, atnaujinta 1863 m. sausio 11 (25) d. (Lenkijos karalystės vietininko įsakymas Nr. 8 Lenkijos karalystėje dislokuotai kariuomenei, 1863 m. sausio 12 d., *LVI*, f. 378, PS, 1861 m., b. 163, d. 1, l. 50).

²⁹ S. Chankowski, min. veik., p. 40–42; W. Jemielity, min. veik., p. 117, 119.

³⁰ E. Niebelski, min. veik., p. 126–127.

³¹ H. Dylągowa, min. veik., p. 140.

³² E. Niebelski, min. veik., p. 119–120; W. Jemielity, min. veik., p. 117.

irodymų stokos. Daugiau dvasininkų į valdžios akiratį pateko nepaskelbus karo padėties, karo padėties sąlygomis savo politines pažiūras atskleidusių kunigų sumažėjo dėl represijų baimės. Panašiai būta ir Lenkijos karalystės Liublino ir Palenkės vyskupijose.

Patriotinė veikla, kuria buvo politiškai apkaltinti dvasininkai, atspindi 1861–1862 m. dvasininkijos patriotinės raiškos formas (1 lentelė).

1 lentelė. Patriotinė raiška ir Vilniaus bei Žemaičių vyskupijų katalikų dvasininkija 1861–1862 m.

Patriotinės raiškos forma	Apkaltintų dvasininkų skaičius
Manifestacijos (patriotiniai pamokslai, giedojimai, pamaldos, procesijos, aukų rinkimas)	36
Nepagarbos valdžiai demonstravimas	4
Agitacinių raštų platinimas	3
Nelegalių mokyklų steigimas	2
Sukilimo rengimas	2

Lentelė sudaryta remiantis: *Lietuvos valstybės istorijos archyvas*, Vilniaus generalgubernatoriaus kanceliarijos fondas (f. 378), Politinis skyrius, 1861–1862 metai.

Šiuo metu turimais duomenimis, dėl patriotinio sąjūdžio rusų valdžia arba jos pavesti vyskupai nubaudė 35 dvasininkus, iš jų 16 iš Žemaičių vyskupijos, 19 iš Vilniaus vyskupijos (9 iš Vilniaus, 10 iš Gardino gubernijos). Tyrimo sulaukusių ir baustų dvasininkų Vilniaus ir Žemaičių vyskupijose 1861–1862 m. skaičių, taip pat bausmių pobūdį rodo 2 lentelė.

Iš visų 1861–1862 m. baustų dvasininkų dvasinė vadovybė, Vilniaus generalgubernatoriui įsakius, nubaudė tik 5 nesant karo padėties (4 – jos dar nepaskelbus, ir 1 – ją atšaukus). Kitų politiškai prasikaltusių ir į policijos akiratį patekusių dvasininkų teismai, bausmės, trėmimai vyko esant karo padėčiai.

Už dalyvavimą didesnės svarbos politiniuose incidentuose 8 dvasininkai buvo perduoti Vilniaus politinių reikalų tardymo komisijai ir karo teismui, iš jų 2 ištremti, 3 įkalinti, 3 tyrimas nutrauktas (2 laikyti arešte iki nutraukiant tyrimą). Kiti buvo tirti ir bausti administracine tvarka. Iš jų 8 patyrė administracinę tremtį, 1 įkalintas, Vilniaus generalgubernatoriaus nurodymu dvasinė vadovybė skyrė konkrečią bausmę 15, 1 gavo administracijos pastabą, 14 tyrimas buvo nutrauktas. Iš viso pagal teisminę tvarką buvo nubausta 20% visų baustų dvasininkų, pagal administracinę tvarką – 80% dvasininkų.

E. Niebelskio duomenimis, 1861–1862 m. iš 819 Liublino ir Palenkės vyskupijose dirbusių dvasininkų dėl manifestacijų nukentėjo 28, t. y. 3,4%³³. Vilniaus ir Žemaičių vyskupijose iš 1254–1259 dvasininkų 1861–1862 m. politiškai nukentėjo 35, t. y. 2,8%. Viso dvasininkų skaičiaus su nukentėjusiais dvasininkais santykis, kuris rodo, kokiam skaičiui dvasininkų teko 1 nukentėjusysis, Vilniaus ir Žemaičių vyskupijose yra 35,97, Liublino ir Palenkės vyskupijose – 29,25. Jeigu pastarosiose vyskupijose prie represuotų dvasininkų priskirtume ir tuos, kurie nukentėjo dėl veiklos dvasininkijos revoliucinėse ir pogrindžio organizacijose, santykis būtų dar mažesnis. Taigi, galime sakyti, kad Vilniaus ir Žemaičių vyskupijose 1861–1862 m. represijos prieš dvasininkiją buvo mažesnio masto nei Liublino ir Palenkės vyskupijose.

Dėl politinių dalykų į valdžios akiratį daugiausia pateko diecezinių kunigų (39), mažiau (8) – vienuolių atstovų. Panašią padėtį konstatavo E. Niebelskis. Tai nestebina, nes dieceziniai kunigai turėjo daugiau kontaktų ir visuomeninės veiklos galimybių.

Vilniaus generalgubernijoje baumės dvasininkijai buvo panašios kaip Palenkės ir Liublino vyskupijose. Aptarsime jas plačiau.

Kaip minėta, daliai dvasininkų tyrimas buvo nutrauktas nesant kaltės, dėl kaltinamųjų įrodymų stokos arba dėl to, kad politinis incidentas nesukėlė blogų padarinių. Tačiau 5 dvasininkams, nors ir tyrimą nutraukus, buvo paskirta policijos priežiūra³⁴.

Tik 1 dvasininkas sulaukė griežtos Vilniaus generalgubernatoriaus pastabos ir asmeninio išpėjimo. Kur kas daugiau – 10 – valdžios nurodymu buvo nubausti dvasinės vadovybės perspėjimu, pamokslų uždraudimu, epitimija (atgaila) vienuolyne, kai kuriems iš tokių asmenų generalgubernatorius dar skyrė ir policijos priežiūrą. 5 dvasininkus Vilniaus generalgubernatoriaus įsakymu dvasinė vadovybė perkėlė į kitas parapijas vikarais, kai kuriuos taip pažemindama pareigose. Jiems atimta teisė vadovauti parapijai ir paskirta policijos priežiūra.

Įkalinimo ar tremties, kur taip pat lydėdavo policijos priežiūra, sulaukė 16 dvasininkų (atitinkamai 6 ir 10) (Liublino ir Palenkės vyskupijose atitinkamai – 10 ir 7). Vilniaus ir Žemaičių vyskupijų dvasininkijos tremties vietomis 1861–1862 m. tapo Oloneco gubernija (Petrozavodzko, Podušės, Proveneco miestai), Tobolsko, Penzos, Orenburgo, Viatkos gubernijos (Viatkos, Vologdos ir kt. miestai).

Manifestacijoms pasibaigus ir politinei įtampai atslūgus, 1862 m. vasarį Vilniaus generalgubernatoriaus sprendimu 1 Žemaičių vyskupijos kunigas buvo paleistas iš įkalinimo. Baumė jam buvo sušvelninta vikaravimu kaimo parapijoje, kurią turėjo parinkti vyskupijos valdžia, – be teisės parapijai vadovauti ir su dvasine bei policijos priežiūra.

³³ Ten pat, p. 21, 126–127.

³⁴ Buvo kelios policijos priežiūros rūšys: griežta (*строгий*), akyla (*бдительный*), slapta (*секретный*), vieša (*гласный*), terminuota (*до совершенного удостоверения в благонадежности*), neterminuota (*без срока*).

1862 m. balandžio 17 (29) d. 7 Vilniaus ir Žemaičių vyskupijų dvasininkams buvo suteikta caro gimtadienio malonė (kaip ir Lenkijos dvasininkams): 4 gražinti iš tremties, 3 paleisti iš kalėjimo, visiems bausmę sušvelninant. Keturis diecezinis kunigus Vilniaus generalgubernatorius vyskupijos valdžiai įsakė paskirti į kaimo parapijas vikarais be teisės jas valdyti, tris vienuolius liepė uždaryti į vienuolynus. Visiems nurodė paskirti vietas dvasinės vadovybės ir policijos priežiūrai.

Pusė administracijos bei teismo teikimu malonės sulaukusių dvasininkų, beje, vienu aktyviausių sąjūdyje, tarsi rodytų tam tikrą valdžios nuolaidumą katalikų dvasininkijai. Panašių minčių keltų ir 1862 m. rudenį Vilniaus generalgubernatoriaus V. Nazimovo išsakytas siūlymas vidaus reikalų ministrui dėl politiškai prasikaltusių dvasininkų baudimo supaprastinimo. Jį įgyvendinus, tokie dvasininkai būtų izoliuoti nuo visuomenės, tačiau gyventų savo luomo aplinkoje, išvengdami tremties sunkumų.

V. Nazimovas teigė, kad netikslinga tremti į Sibirą mažai svarbius politiškai nusikaltusius kunigus, iš kur jie greitai gražinami, ar perkelti juos į kaimo parapijas, kur policijai yra sunkiau juos sekti nei miestuose. Jis siūlė parinkti Vakarų gubernijose mažai žmonių lankomus vieną ar du vienuolynus ir į juos uždaryti prasikaltusius dvasininkus su griežta vienuolyno viršininko ir policijos priežiūra, atimant teisę iš jų išvykti. Generalgubernatorius manė, kad tokia bausmė prie laisvo gyvenimo įpratusius kunigus veiktų labiau nei tremtis į Sibirą, iš kurio grįžtama tautos didvyriu ir kankiniu dėl tikėjimo ir Tėvynės, be to, tai kur kas mažiau kainuotų valstybei³⁵.

Tačiau ministras nusistovėjusios tvarkos nesutiko keisti, nes nebuvo toks tikras, kad vienuolynuose kunigai bus griežtai laikomi ir nebendrais su vietos gyventojais. O dėl nuogaštavimo, kad greitai gražinami iš tremties – tai esą pakanka gražinti ne taip greitai; piniginiams išlaidoms taip pat neteikė reikšmės³⁶.

K. Jurgėla tam tikras V. Nazimovo nuolaidas katalikų dvasininkijai pastebėjo ir sukilimo pradžioje. Kunigams paskelbus bažnyčioje Tautinės vyriausybės manifestą, karo teismas atsižvelgdavo į prievartos faktą, jeigu jį įrodydavo, ir tokius kunigus arba paleisdavo, arba nubausedavo pinigine bauda³⁷. Visiškai kitokių nuostatų laikėsi 1863 m. gegužės mėn. V. Nazimovą pakeitęs Michailas Muravjovas: pagal pastarąjį, kunigas veikiau turėjo mirti, nei laužyti priesaiką carui, tad už tokį nusikaltimą turėjo būti baudžiamas griežčiausia bausme.

³⁵ Vilniaus generalgubernatoriaus raštas Nr. 682 vidaus reikalų ministrui, 1862 m. rugsėjo 26 d., LVIA, f. 378, PS, 1862 m., b. 86, l. 10–12; tas pats raštas: Архивные материалы Муравьевского музея, относящиеся к польскому восстанию 1863–1864 г.г. в пределах Северо-Западного края (toliau – Архивные материалы...), сост. А. И. Миловидов, *Виленский вестник*, kn. 6, ч. 1, Вильна, 1913, c. 153–155.

³⁶ Vidaus reikalų ministro raštas Nr. 2782 Vilniaus generalgubernatoriui, 1862 m. spalio 14 d., Архивные материалы..., kn. 6, d. 1, p. 169.

³⁷ Žr.: K. R. J u r g ė l a, min. veik., p. 553, 575, 366.

2 lentelė 1861–1862 m. politiškai apkaltinti Vilniaus ir Žemaičių vyskupijų dvasininkai

	Vykdyma tyrimų prieš asmenis				Nubausta asmenų	
	už priešišką valdžiai veiką nesant karo	padėčiai už priešišką valdžiai veiką esant karo padėčiai	už nuolatos vykdytą priešišką valdžiai veiką	iš jų nutraukta tyrimų	Vilniaus generalgubernatoriaus griežta pastaba ir išpėjimu	dvasinės vadovybės perspėjimu, pamokslų draudimu, epitimija vienuolyne, kartais ir policijos priežiūra
Baigta nesant karo padėčiai	10	–	–	8	–	2
Baigta esant karo padėčiai	18	11	8	9	1	8
Kauno gubernijoje	12	3	4	7	–	2
Vilniaus gubernijoje	11	2	4	9	–	2
Gardino gubernijoje	5	6	1	8	1	6

Lyginant su visu kunigų Vilniaus, Kauno ir Gardino gubernijose skaičiumi, dėl patriotinio sąjūdžio nuo valdžios represijų nukentėjo nežymi jų dalis. Iš viso Vilniaus generalgubernijoje dėl sąjūdžio buvo atiduoti tyrimui 3,7% dvasininkų, nubausti 2,8% dvasininkų (Vilniaus vyskupijoje 1,5%, Žemaičių vyskupijoje 1,3%). Lenkijos karalystėje dėl patriotinio sąjūdžio, kaip minėta, nubausti 4% dvasininkų.

Apie tai, kiek iš visų 1861–1862 m. politiškai išryškėjusių Vilniaus generalgubernijos dvasininkų sąmoningai angažavosi sukilimui, galimybės spręsti pagal dvasininki-

2 lentelės tęsinys

Nubausta asmenų					
uždarymu į vienuolyną ar perkėlimu į kitą parapiją pažeminant pareigas, apribojant teises, su dvasinės valdžios ir policijos priežiūra	tik policijos priežiūra	įkalinimu ir policijos priežiūra	areštu, vėliau tremtimi ir policijos priežiūra	iš viso nubausta	iš baustų įkalinimu ar tremtimi bausmė sušvelninta uždarymu į vienuolyną ar perkėlimu į kitą parapiją pažeminant pareigas, su dvasinės valdžios ir policijos priežiūra
–	3	–	–	5	–
5	–	6	10	30	8
4	2	6	2	16	4
–	1	–	6	9	3
1	–	–	2	10	1

jos dalyvavimą revoliucinėse organizacijose, savo veikimą siejusiose su Centrinio tautinio komiteto veikla, kaip Lenkijoje, neturime. Hipotetines išvadas galima būtų daryti pagal tai, kiek, sukilimui prasidėjus, 1861–1862 m. politinio tyrimo sulaukusių kunigų už sukilimo rėmimą rusų valdžios buvo bausti pakartotinai ar ieškoti, kad būtų nubausti. Mūsų žiniomis, tokių asmenų būta apie 33%, t. y. maždaug trečdalis.

Išvados. 1. Bausmės katalikų dvasininkijai 1861–1862 m. tam tikrais laikotarpiais skyrėsi. Neįsigalėjus karo padėčiai jos apsiribojo administracinėmis priemonėmis. Esant karo padėčiai politiškai nusikaltusių asmenų administracinis persekiojimas sustiprintas teisiniu, kurį vykdė policijos teismas, tardymo komisijos ir karo teismas.

2. 1861–1862 m. buvo pradėtas tyrimas prieš 47 Vilniaus ir Žemaičių vyskupijų dvasininkus. Nubausti 35 dvasininkai (16 iš Žemaičių, 19 iš Vilniaus vyskupijos), iš jų 6 įkalinti (visi iš Žemaičių vyskupijos), 10 ištremta (2 iš Žemaičių ir 8 iš Vilniaus vyskupijos). Tremties vietomis tapo Oloneco, Tobolsko, Penzos, Viatkos, Orenburgo gubernijos.

3. Neįsigalėjus karo padėčiai dėl patriotinio sąjūdžio drausmine nuobauda ar policijos priežiūra nubausti 5 dvasininkai. Kitų politiškai prasikaltusių dvasininkų represijos vyko esant karo padėčiai.

4. 1861–1862 m. teismine tvarka buvo nubausta apie 20% dvasininkų iš visų baustų dvasininkų, taigi dvasininkijai vyravo administracinės bausmės.

5. Bausmės dvasininkams Vilniaus generalgubernijoje apėmė trėmimus, įkalinimą, dvasinių funkcijų siaurinimą, perkėlimą į vienuolyną ar kitą parapiją apribojant pareigas ir teises, epitimiją, dvasinės ir civilinės valdžios pastabas, įspėjimus, dvasinės vadovybės ir policijos priežiūrą.

6. Dvasininkijos trėmimai Lietuvoje prasidėjo vėliau nei Lenkijoje. Už dalyvavimą patriotiniame sąjūdyje baustų dvasininkų skaičius Vilniaus ir Žemaičių vyskupijose santykinai buvo mažesnis nei Liublino ir Palenkės vyskupijose. Tai leistų kalbėti apie Vilniaus ir Žemaičių vyskupijose 1861–1862 m. mažesnes dvasininkijos represijas ir apie menkesnį katalikų dvasininkijos vaidmenį.

7. Atlikta Vilniaus generalgubernijos katalikų dvasininkijos represijų statistinė analizė leidžia daryti išvadą, kad patriotiniam sąjūdžiui Lietuvoje, kaip ir Lenkijoje, angažavosi nežymi katalikų dvasininkijos dalis.

LITHUANIA IN 1861–1862: THE PUNISHMENT OF THE CATHOLIC CLERGY DUE TO THE PATRIOTIC MOVEMENT

Summary

IEVA Š E N A V I Č I E N Ė

The article presents statistics on the members of the clergy of the Vilnius and Samogitian Dioceses who experienced repressions during the patriotic movement (1861–1862). The extent of punishments imposed on the clergy, their nature, and the Lithuanian situation are compared to the Kingdom of Poland in the context of the system of contemporary punishments imposed on movement members. It evaluates the scale of the Catholic clergy's involvement in the patriotic movement in the Vilnius and Samogitian Dioceses.

During the analysis it was established that the punishments imposed on the Catholic clergy, while no martial law existed, were restricted by administrative measures. During martial law the administrative prosecution of individuals who committed political crimes were strengthened by legal prosecution. The latter was conducted by police courts, investigation commissions, and courts martial.

While no martial law existed, 5 members of the clergy received disciplinary punishments restricting their functions or police supervision due to the patriotic movement. The courts, punishments, and deportation of the other members of the clergy who committed political crimes occurred under martial law.

In 1861–1862 about 20% of all the punished members of the clergy were punished by judicial procedure, thus, administrative punishments predominated in respect to members of the clergy.

The punishments for accused members of the clergy in Vilnius Province, like in Kingdom of Poland, included exile, imprisonment, restriction of their spiritual functions, transfer to a monastery or another parish and thereby restricting their rights, epitemesis, remarks and warnings by the spiritual and civil authorities, and supervision by the spiritual leadership and police.

According to the available information, investigations against 46 members of the clergy in the Vilnius and Samogitian dioceses were begun in 1861–1862. 35 clergy members were punished (16 from the Samogitian and 19 from the Vilnius diocese). Of them, 6 were imprisoned (all from the Samogitian diocese) and 10 exiled (2 from the Samogitian and 8 from the Vilnius diocese). Olonec, Tobolsk, Penza, Viatka, and Orenburg provinces became the exile locations.

The deportation of the clergy began later in Lithuania than in Poland. The relative number of the clergy members punished for participation in the patriotic movement was smaller in the Vilnius and Samogitian dioceses than in the Lublin and Podlasie dioceses. Thus it is possible to speak about smaller repressions against clergy members in the Vilnius and Samogitian dioceses in 1861–1862 and about the smaller role of the members of the Catholic clergy in the patriotic movement.

The statistical analysis made of the repressions against the members of the Catholic clergy by the Vilnius governor-general allows one to expand the conclusion by Polish historian E. Niebelski that an insignificant part of the members of the Catholic clergy were engaged in the patriotic movement in Lithuania as in Poland.

Gauta 2007 m. balandžio mėn.

Ieva Š e n a v i č i e n Ė. Gamtos mokslų daktarė. XIX a. istorijos skyriaus vyresnioji mokslo darbuotoja. Pagrindinės mokslinių interesų kryptys: Lietuvos kultūros ir mokslo istorija naujausiais laikais; Lietuvos krikščionybės istorija naujausiais laikais.

Adresas: Lietuvos istorijos institutas, Kražių g. 5, Vilnius 01108

El. paštas: senaviciene@takas.lt